

A zsidó naptár

Naptár (לוח) – luniszoláris:

- holdhónapok; *molad* (מולד)
- napévek
- „szökőév” – minden 19 évben hét szökőév van: ádár 2 beiktatása. (3, 6, 8, 11, 14, 17 és 19. évben)

Napok, hetek

- – sabbat / sábesz / שבת

Hónapok:

- *niszán, ijjár, sziván, tammuz, áv, elul, tisri, hesván, kiszlév, tévét, sevát, ádár (1, 2)*
- *haszer / male* (חסר/מלא): 29 / 30 naposak

Tekufa / tekufot (תקופה)

nap állása szerint a négy évszak: *nisan, tammuz, tisri, tévét*

Évek

- i.e. 3760
- kis időszámítás – 1240

Újévek

Misna Ros ha-sana 1:1

„Négy újév van: niszán hónap első napján a királyok és az ünnepek [a három zarándokünnep: peszah, savuot, szukkot] újéve, elul hónap első napján az állatok tizedének újéve – R. Eliezer és R. Simon szerint tisri hónap első napján. Tisri hónap első napja az évek újéve, a szombatévek és a jovél-évek kezdete, a vetés és a termények újéve. Sevat hónap első napja a fák újéve – Shammai iskolája szerint. Hillél iskolája szerint sevat hónap 15-e [a fák újéve].”

- – niszán 1
- – elul 1
- – tisri 1
- – sevat 15

Ros hodes

ראש חודש

Num. 10:10

Vígasságotoknak napján és a ti ünnepeiteken és a ti hónapjaitok kezdetén fújjátok meg a kürtöket, az égőáldozataitok és a hálaáldozatitok felett: és lesznek nektek emlékeztetőül a ti Istenetek előtt. Én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek.

- muszaf áldozat (Num. 28:11–15)
- eredetileg: tanúvallomás az új holdról
- halakha: munka engedélyezett; tilos böjtölni
- kabbalisták: az újhold előtti nap külön ünnep és böjtnap: *jom kippur katan*

Kiddus levana (קידוש לבנה)

Birkat ha-hama (ברכת החמה)

Ünnepek

חג – יום טוב \ מועד – *hag, jom tov, moed*

Tórai ünnepek:

- szombat és újhold
- félelmetes napok / *jamim noraim* (ימים נוראים)
- három zarándokünnep

Deut. 16:16-17

Háromszor az évben jelenjék meg minden férfi közüled az Örökkévaló, a te Istened színe előtt azon a helyen, amelyet kiválaszt: a kovásztalan kenyér ünnepén, a hetek ünnepén és a sátrak ünnepén. És ne jelenjék meg az Örökkévaló színe előtt üresen: ki-ki keze ajándéka szerint, az Örökkévaló a te Istened áldása szerint, amelyet adott neked.

- *peszah, savuot, szukkot* (+ *smini aceret*)
- köztes napok (חול המועד).

Tóra utáni bibliai ünnepek / emlénapok

- purim – Eszter könyve

Poszt-biblikus ünnepek / emlénapok

- hanuka

Fő böjtnapok

Modern (izraeli) ünnepek

- jom ha-soa
- jom ha-zikaron
- jom acmaut
- jom Jerusalajim

A héber Biblia egységei

Tanakh (תנ"ך)

ת – T – Tóra (= tan): Mózes 5 könyve (Pentateuchos)

- ברשית (*Beresit* / Teremtés könyve / Genézis)
- שמות (*Semot* / Kivonulás Könyve / Exodus)
- ויקרא (*Vajikra* / Papok Könyve / Leviticus)
- במדבר (*Bamidbar* / Számok Könyve / Numeri)
- דברים (*Devarim* / Második törvénykönyv / Deuteronomium)

נ – N – Neviim (= próféták):

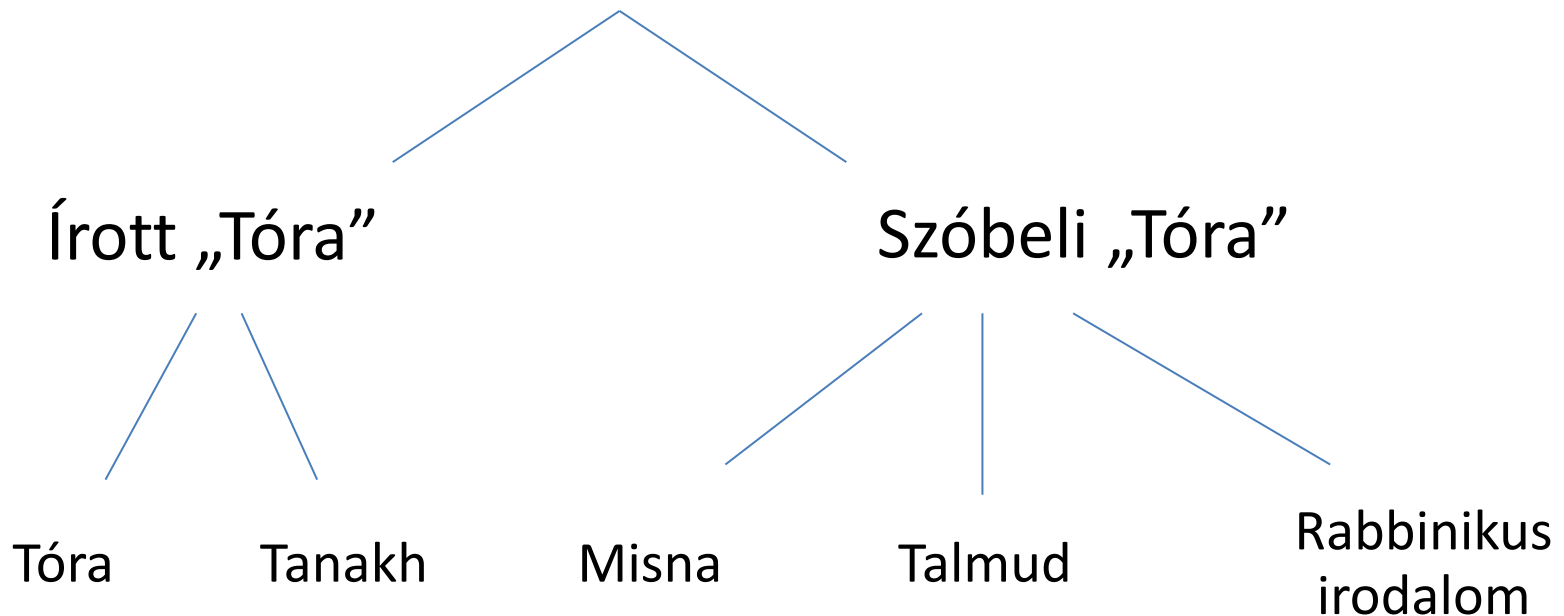
- Korai próféták: történeti könyvek
- Kései próféták: prófétai könyvek (3 „nagy” és 12 „kis” próféta)

ך – K – Ketuvim (= írások):

Zsoltárok, bölcsességirodalom, kései történeti könyvek

A Tóraadás

Szinaj-hegy – Mózes (i.e. 1312)

Hierarchia

- írott tan (*tora se-biktav*)
- szóbeli tan (*tora se-beal pe*)
- *halakha* – *aggada* – *minhag*

Tora, Tanakh:

- – írott tan (*tora se-bikhtav*) vs. szóbeli tan (*tora se-beal pe*)
- – parancsolatok (*micva / micve*): תרי"ג מצוות – 613 parancsolat (248 pozitív, 365 negatív)
- – Mózes öt könyve, Tanakh (תנ"ך)

“Történt, hogy egy idegen elment Sámmáj elé, és azt kérdezte: Hány tórátok van? Azt válaszolta: Kettő. Szóbeli és Írásbeli Tóra. Azt mondta neki: Ami az Írottat illeti, hiszek neked, ami a Szóbelit illeti, nem. Téríts be úgy, hogy csak az Írásbelit tanítod meg nekem. Sámmáj megfeddte és kivitette (*máshol*: eltaszította egy mérőrúddal). Elment Hillél elé, és az betérítette. Első nap azt mondta neki: „*Alef, bét, gimel*” Másnap megfordította. Azt mondta erre a gér: Tegnap nem így mondtad nekem. Hillél azt mondta: Hát nem rám kell támaszkodnod (a betűk dolgában is)? Támaszkodj rám a Szóbeli tanban is.

Talmud, Sabbat traktátus

Miért kevélykedtek, ti nagy hegyek? (Ps 68,17) – rabbi Joszi ha-Glili tanítása szerint amikor a Jóteremtő jött, hogy Tórát adjon Izraelnek, összefutottak a hegyek és a dombok, és vitatkozni kezdtek egymással. Azt mondta az egyik: „rajtam lesz a Tóraadás”, és azt felelte a másik: „rajtam lesz a Tóraadás”. Jött a Tábor-hegy Bet-Elimből és a Karmel-hegy a Földközi-tenger mellől. Azt mondta az egyik: „engem hívtak”, és azt felelte a másik: „engem hívtak”. Így szólt a Jóteremtő: *„Miért kevélykedtek, ti nagy hegyek? Mindannyian magas hegyek vagytok, ezért mindannyitokon volt bálványimádás, de a Szinai-hegyen nem volt soha bálványimádás”* – ezért áll a Szentírásban, hogy *ezt a hegyet választotta az Örökkévaló lakóhelyül* (Ps 68,17).

(Beresit rabba)

A nép pedig összegyűlt a hegy alatt (Ex 19,17) – Rabbi Avdimi bar Hamma szerint ez azt jelenti, hogy a Jóteremtő Izrael feje fölé emelte a hegyet, mint egy tetőt, és azt mondta nekik: „ha elfogadjátok a Tórát, az helyes. Azonban ha nem, itt lesz sírhelyetek.”

(bT Sabbath 88a, bT Avoda Zara 2b)

A hagyomány láncolata

„Mózes megkapta a Tórát a Szinai-hegyen, és átadta Jósuénak. Jósué átadta a bölcseknek. A bölcsek átadták a prófétáknak. A próféták pedig átadták a Nagy Gyülekezet embereinek (anse kneszet ha-gdola).”

Misna, Pirke avot 1:1

„Mikor Mózes fölment a hegyre, (hogy átvegye a Tórát,) találkozott a Szenttel, áldassék a neve, aki ott ült és koronákat font a betűk fölé. Akkor így szólt hozzá: Világ Ura, ki fog vissza téged? (azaz miért nem elégedsz meg a betűkkel, úgy, ahogy vannak, hogy még koronát, vagy ékességeket is illesztesz a Tóra-tekercsen lévő betűk némelyikéhez?) Így válaszolt neki: Van egy férfi, aki számos nemzedék múlva él majd, Akiva ben Jozsefnek hívják, rengeteg előadást tart majd minden egyes ékecskéről. Mózes így szólt: Világ Ura, mutasd meg nekem! Így válaszolt: Fordulj meg! Mózes ment és leült Akiva tanítványainak nyolcadik sora mögé. De nem értette, amit Akiba mondott. Ekkor elhagyta minden ereje. (...) Amikor Akiva olyan ponthoz érkezett, amellyel kapcsolatban tanítványai megkérdezték, honnan tudja, így válaszolt nekik: Ezt a tanítást Mózes kapta a Szináj hegyen. Ekkor megnyugodott Mózes elméje. (...)”

Talmud, Menahot 29b

Azon a napon Eliezer rabbi megtette minden ellenvetését: ám nem fogadták el tőle őket. Erre azt mondta: Ha a *halakha* (a helyes döntés) az én, akkor bizonyítsa ezt ez a szentjánoskenyérfa. S ekkor a szentjánoskenyérfa száz öllel odébb ment. Mások azt mondják: 400 öllel! Erre azt válaszolták: Nem szokás a szentjánoskenyérfától bizonyítékot hozni. Mire válaszolt Eliezer: Ha a *halakha* olyan, mint én, bizonyítsa ezt ez a vízér! Ekkor a vízér elapadt. Erre azt válaszolták: Nem szokás vízértől bizonyítékot hozni. Mire válaszolt Eliezer: Ha a *halakha* olyan, mint én, bizonyítsák be a tanház falai. Ekkor megdőltek a ház falai és már-már beomlottak. Jósua rabbi ekkor rájuk kiáltott: Mi közötök ahhoz, ha az írástudók vitáznak egymással a *halakha* kérdésében? A falak erre nem omlottak le, Jósua rabbi dicsőségére, de nem is egyenesedtek fel Eliezer rabbi dicsőségére: még ma is ferdén állnak. Mondta erre Eliezer: ha a *halakha* olyan, mint én, akkor jöjjön rá bizonyíték az égből! Ekkor felcsendült egy hang az égből, és így szólt: Mi kifogásotok Eliezer rabbi ellen? A *halakha* mindig olyan, mint ő! Ekkor felállt rabbi Jósua, és így szólt: „Nem az égben van” (5Mózes 30. 12.). Mit jelent ez: a *halakha* nem az égben van? Jirmijahu rabbi válasza: A Tórát már a Szináj hegyen átadták (így tehát nincs az égben). Nem hallgatunk semmilyen égi hangra, hiszen már a Szináj hegyen beírtad a Tórádba: „a többség szerint kell dönteni” (2Mózes 23. 2).

A szóbeli tan

Misna ismétlés (שנה), i.sz. 2. század, R. Juda ha-Naszi

Hat rend, 63 traktátus

- *zeraim* (vetések: mezőgazdaság),
- *moed* (ünnep)
- *nasim* (asszonyok, házasságjog),
- *nezikin* (károk, polgári és büntetőjog),
- *kodasin* (szentségek: áldozatok, szentély),
- *tohorot* (rituális tisztaság)

Gemara, Talmud (גמרא), (למד)

- *Talmud Bavli* -- *A vilnai sasz*
- *Talmud Yerushalmi*

A kommentár mint szellemi magatartás: **Talmud**

„Egy kérdés, amelyet egy tapasztalt diák feltesz mesterének is ki lett nyilatkoztatva a Szináj hegyén”

Vajikra Rabba, 22.3

Midrás (דרש)

Gaonok

Takkana

Kódexek

- – Rambam / Maimonides (1135–1204): *Szefer ha-micvot; Misne Tora*
- – R. Jakob ben Aser (ca. 1270–1340): *Arba Turim*, 16. sz.
- – R. Jozsef Karo (1488–1575): *Bet Jozsef; Sulhan arukh*, 16. sz

Responsumok

***Minhagim*-könyvek**

A zsidónegyed

- Zsidó utca / Zsidó negyed / Judenhof
- Intézmények:
 - iskola
 - téli imahely
 - rabbi-lakás
 - *mikve*
 - kórház
 - vágóhíd – mészárszék
 - sütöde
 - községháza
 - bérlakások
- *kehilla / kehillat kodes / kahal*
(קהילה, קהילת קודש, ק"ק, קהל)

Tanulás és tanítás

„Ötéves korban kezdi a gyerek tanulni a Bibliát. Tízéves korban a Misnát. Tizenhárom évesen köteles a parancsolatokat (*micve*) betartani. Tizenöt évesen kezdi tanulni a Talmudot...”

Misna, *Pirke avot* 5:21

„A következő dolgoknak az ember élvezi a gyümölcsét ezen a világon, és közben megalapozza a következő világban is létét: szülők tisztelete, emberek kibékítése, jócselekedetek, de mindezeket felülmúlja a Tóra tanulása.”

Misna *Pea* 1:1

- *heder* (חדר)
- *jesiva* (ישיבה)
- *kolel* (כולל)
- *dróse* (דרשה)
- *talmud-tóra* (תלמוד-תורה)

Az első / salamoni templomtól a zsinagógáig

- Salamoni templom leírása: I. Kir 6-8, II. Krón 2-4
- A jeruzsálemi templom és egy újkori zsinagóga tagolása
- zsinagóga / sul / stibl / templom
- synagoge / bet-kneszet /bet tefila / bet-midrás

- Kohen, Levi, Jisrael
- düchenolás

A zsinagóga belső tere

ablak

aron ha-kodesh (Tóraszekrény) (ארון הקודש)

dukhan (דוכן)

mizrah (keleti fal) (מזרח)

szefer Tora (Tóratekercs) (ספר תורה)

parokhet (függöny) / *kaporet* (drapéria) (פרוכת, כפורת)

ner tamid (örökmécses) (נר תמיד)

amud (עמוד)

sivviti-tábla (שווייתי)

ülőhelyek

bima (dobogó) (בימה)

ezrat nasim (női részleg) (עזרת נשים)

mehica (מחיצה)

menóra (מנורה)

kijor (kézmosó) (כיור)

kuppa (persely) (קופה)

hüpe (*huppa* / *esküvői baldachin*) – *udvaron* (חופה)

Zsinagógai funkciók

saliah cibbur (שליח ציבור, ש"ץ)

hazzan (חזן)

forzogerin (פארזאגערין)

rabbi (רבי)

rebbe

samesz / sammás (שמש)

gabbaj (גבאי)

kohen, levi (כהן, לוי)

minjan / minjen (מנין)

derasa / dróse (דרשה)

Hitközségi funkciók

rasekol (ראש הקהלה)

melamed (מלמד)

sakter (שוחט)

mohel (מוהל)

batlen (בטלן)

Ima ideje, helye

„Dániel pedig, amint megtudta, hogy alá lett írva az írás, bement a házába, és az ő felső termének ablakai Jeruzsálem felé nyíltak; és háromszor napjában térdre borult, imádkozott, és dicsérte az ő Istenét, amiként azelőtt cselekedett.”

(Dan. 6:10)

- Naponta háromszor (természet / ősapák / áldozatok): *saharit* (שחרית), *minha* (מנחה), *maariv* (מעריב)
- helyszín
- irány
- *minjen / minjan* (מנין)
- férfiak
- nők

Napi háromszori ima

- *saharit* (שחרית):
„És fölkelt **Ábrahám** kora reggel, és elindult azon hely felé, ahol állt egykor az Örökkévaló színe előtt.” (Gen. 19:27)
- *minha* (מנחה)
„És kiment **Izsák** beszélgetni a mezőre estefelé” (Gen. 24:63)
- *maariv* (מעריב)
„Elérkezett (**Jákob**) egy helyre, és meghált ott, mert lement a nap” (Gen. 28:11)

Ima jellege

- Hanna imája (I Sámuel 1)
- *avoda se-ba-lev* (עבודה שבלב, szívbeli szolgálat)
- *kavvana* (כוונה)

Misna Berakhot 4,4

Aki megszokásból imádkozik, annak imája nem ima.

Talmud Berakhot 26b

Az imák az áldozatok helyett vannak.

Rambam, *Misne Tora*, „Hilkhot tfila” 1.4

Az egyszerű ember nem tudta megparancsolni nyelvének, hogy helyénvaló szavakat találjon kívánságai kifejezésére és az Örökkévaló dicsőítésére. Ezért Ezra és a Nagy Gyülekezet férfiai a maguk idejében bevezették a tizennyolc áldást (*smone eszre*). Az áldások közül az első három Istent dicsőíti, az utolsó három hálát ad az Örökkévalónak, míg a többi kérés az egyén és a közösség legfontosabb szükségleteinek kielégítéséért hangzik el. Ezeket mindenki megtanulta, így az egyszerű emberek is ugyanolyan érthetően tudtak imádkozni, mint a műveltebbek.

Imák gyűjteménye, hagyománya

- *nuszah* (נוסח, imamód)
- *minhag*: askenáz / szefárd / haszid / mizrahi / jemeni
- sziddur (סידור, hétköznapi imakönyv)
- mahzor (מחזור, ünnepi imakönyv)

Legfontosabb imák

- *Áldások*
- *Smone eszre / Amida / főima* (שמונה עשרה)
- *Kaddis* (קדיש)
- *Sma Jisrael* (שמע ישראל)

Áldások

berakha / brokhe (ברכה)

Talmud Berakhot 35b

Aki áldás nélkül élvezi a világ áldásait, az olyan, mintha meglopná az Örökkévalót és Izrael közösségét, ahogy az írva van: „Aki megrabolja atyját és anyját, és azt mondja: nincs bűn, társa ő a rontó embernek (Misle 28, 24).”

- élvezeti áldások
- parancsolatok teljesítésekor mondott áldások
- hálaadó áldások
- *bencsolás*
- *kiddus*

Kaddis

Dicsérjük és magasztaljuk az Ő nagy nevét, ámen, az Átala teremtett világban, s teljesedjék be uralma a mi életünkben és napjainkban, s Izrael egész háza életében, mielőbb, s mondjátok együtt: úgy legyen.

Legyen az Ő neve áldott mindörökké.

Legyen áldott, tiszteletteljes, fenséges, dicsőséges és magasztos az Ő szent neve, aki áldásra méltó.

Áldott Ő!

Minden valaha elmondott áldásmondásnál, ódánál, himnusznál és vigasztaló éneknél emelkedettebben mondjátok együtt: úgy legyen.

Legyen nagy békesség és élet számunkra és egész Izrael számára, s mondjátok együtt: úgy legyen.

Aki békét szerez a magasságban, Ő teremtsen békét számunkra és egész Izrael számára, s mondjátok együtt: úgy legyen.

**Halljad Izrael / Sma Jisrael
(Deut. 6,4-9)**

שְׁמַע, יִשְׂרָאֵל : יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, יְהוָה אֶחָד.

Sma Jisrael Adonaj Elohenu, Adonaj ehad.

Halld Izráel: az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyedül.

És szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből. És legyenek ezek a szavak, melyeket én parancsolok neked ma, szíveden; és véssd be azokat fiaid elméjébe, és beszéljess róluk: otthon ültödben és az úton jártodban, lefektedben és felkeltedben. És kösd azokat jelül a kezedre; legyenek homlokkötőkül szemeid között; és írd fel azokat házad ajtófélfáira és kapuidra.

„Akinek *tfilin* van a fején és a kezén, *cicesz* a ruháján és *mezüze* az ajtófélfáján, az nem egykönnyen vétkezik.”

bt Menahot 43b

***Tfilin* (imaszíj) (תפילין)**

Ex. 13:1-10, Ex. 13:11-16, Deut. 6:4-9, Deut. 11:13-21.

- *Sel jad* (kézre (של יד))
- *Sel ros* (fejre (של ראש))

***Cicesz* (szemlélőrojt (ציצית))**

- rojtok
- *cicesz* (*cidákli / arbe kanfesz / cicit / talit katan*)
- *talesz* (/ *talit* (טלית))
- *atara / atore* (עטרה)

Mezüze (מזוזה)

Deut. 6:4–9, 11:13–21

- *szofer sztam (SZefer, Tfilin, Mezüze)* (סופר סת"ם)

Talit (talesz)

Cicit (cicesz)

Kinézet, öltözködés

Szakáll, pajesz (פאות)

„Ne vágjátok le kerekre hajatok szélét, és ne rontsd el szakállad szélét.”
(Lev. 19:27)

Fejfedés férfiaknak

- *jarmülke*
- *kipa / kapedli / kapele*
- *sábesz-dekli*
- *kipa szruga*
- *strájmlí*
- *biber-kalap*
- *hajbli*

Fejfedél nőknek

- *sájtli*
- *tikhli*
- *spicli*
- *sterntukh*

Cniesz (צניעות) nőknek / férfiaknak

- kaftán

Satnez (שטנז)

„Ne öltözzél vegyes szövésű, azaz gyapjúból és lenből szőtt ruhába.” (Deut. 22:11)

Életszakaszok

Misna, Pirke avot 5:21

בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחפה, בן עשרים לרדוף, בן שלשים לכח, בן ארבעים לבינה, בן חמשים לעצה, בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשיוח, בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם :

„Öt évesen a Tórához, tíz évesen a misnához, tizenhárom évesen a parancsolatokhoz, tizenöt évesen a Talmudhoz, tizennyolc évesen a hüpe alá áll. Húszévesen felnőtt ember. Harmincévesen ereje teljében van. Negyvenévesen az értelem embere. Ötvenéves korában képes bölcs tanácsot adni. Hatvan az öregedés kora. Hetven az ősz hajé. Nyolcvan az aggkoré. Kilencven évesen görnyedten jár. A százéves mintha már nem is élne.”

Születés

- Elsőszülött (*bekhor*, בכור)
- *Salom zakhar* (שלום זכר)
- névadás
- *brisz* (/ *brit mila*, ברית מילה), *mohel*, *kvater*, *szandek*, Eljahu széke

Gen. 17:9-14

Majd ezt mondta Isten Ábrahámnak: Te pedig tartsd meg szövetségemet, meg utódaid is nemzedékről nemzedékre! Így tartsátok meg szövetségemet, amelyet veletek és utódaitokkal kötök: metéljenek körül nálatok minden férfit! Metéljétek körül szeméremtestetek bőrét, ez lesz a veletek kötött szövetségem jele. Nyolcnapos korában körül kell metélni nálatok minden fiúgyermeket nemzedékről nemzedékre, akár a házban született, akár pénzen vásárolták valami idegentől, aki nem a te utódaid közül való. Körül kell metélni azt is, aki a házban született, azt is, akit pénzen vásároltak. Ott lesz az én szövetségem a testeteken örök szövetségként. A körülmetéletlen férfi, akinek nem metélték körül szeméremteste bőrét, az irtassék ki népe közül, mert elutasította szövetségemet.

Gyermekkor

- *pidjon ha-ben* (פדיון הבן)
- *halaka* (חלקה) / *opserenis* (אָפּשערעניש)
- *bar / bat micva*

Nevelés

לחופה, לקידושין ולמעשים טובים

- *heder*
- *jesiva*
- *kolel*

Esküvő

- *siddukh, sadkhen* (שידוך, שדכן)
- *nedanja / nadn* (נדניא, נדן), *vort* (וואָרט), *tnajim* (תנאים)
- *aufruf* (אויפֿרוף)
- *mikve*
- *badekn*
- *eruzin, kiddusin, nisszuin* (נישואין, קידושין, ארוסין)
- *ketuba, tanuk, hüpe, gyűrű, pohártörés, jihud, seva berakhot* (שבע ברכות)

Ketuba

A hét ... napján, ... [zsidó] hónap ... napján, a világ teremtésének ... esztendejében, aszerint, ahogyan a napokat itt, a ... [...] közösségben számítjuk, ... [név] vőlegény, aki ... [név] fia, ezt mondotta ... [név] hajadonnak, aki ... [név] leánya: "Légy a feleségem Mózes és Izrael törvénye szerint! Eltartalak a zsidó férfiak szokásához híven, akik dolgoznak hitvesükért, megbecsülik, élelemmel és minden mással ellátják őket becsületesen. Megadom a neked járó ... ezüst *zuzt*, ami törvény szerint megillet, és az általános szokások szerint gondoskodom élelmedről, szükségleteidről és a házáséletbeli kötelezettségeim teljesítéséről is."

A jelen lévő ... [név] hajadon beleegyezett, hogy ... [név] felesége legyen. A hozományt, amelyet apja házából magával hoz, legyen az ezüst, arany, ékszer, ruhanemű vagy bútor, ... [név] vőlegény ...tisztá ezüst (*zekuk*) értékben elfogadja, és saját elhatározásából hozzátesz a fentiekhez még ... tisztá ezüstnyi értéket. Az egész összeg így ... ezüstöt tesz ki.

... [név] úr, a vőlegény, az alábbi nyilatkozatot teszi:

"Elismerem magamra és örököseimre nézve a jelen házassági szerződés teljesítésére, a hozományra és az azt kiegészítő értékre vonatkozó jótállási kötelezettségeket. Ez kifizethető bármely, az ég alatt birtokomban lévő vagyon legértékesebb részéből, akár a tulajdonomban van már, akár csak várományosa vagyok [ebbe beleértendő:] a jelzáloggal terhelhető és nem terhelhető, ingatlan- és ingó vagyon egyaránt. Mindez biztosítékul szolgál a jelen házassági szerződéshez, a hozományhoz és az azt kiegészítő értékhez[, és el lehet venni] tőlem, még a rajtam lévő ingből is, életem végéig és azután is, a mai naptól kezdve bármikor."

... [név] vőlegény vállalja a jelen házassági szerződés teljesítésével, a hozománnyal és az azt kiegészítő értékkel kapcsolatban rá háruló jótállási kötelezettségeket, nem látszataból, és nem szerződéstervezetként, hanem az Izrael leányainak járó házassági kötelezvényre és a kiegészítő értékre vonatkozó szokások alapján, áldott emlékű bölcseink előírásai szerint.

Szentesítettük a kötelezettséget, amelyet ... [név] úr, aki ... [név] fia, a vőlegény vállalt ... [név] hajadon, aki ... [név] leányával szemben, a fentiekben írásba foglaltak figyelembevételével, a birtokbavételre vonatkozó szabály szerint.

Így minden teljesen érvényes és szabályos.

... [név], aki ... [név] fia tanú

... [név], aki ... [név] fia tanú

Házasság

- *ketubba*
- monogámia
- vegyesházasság

Betérés / *giur*

Válás

- *gerusin* (גרושין)
- *get* (גט)
- *jibbum, halica* (יבום, חליצה) – Deut. 25:5-10
- *aguna* (עגונה)

Temetés / Gyász

- Kitli
- takhrihim
- *Hevra Kadisa* (חברה קדישה)
- halottmosdatás, *tohora* (טהרה)
- *krie* (קריעה), *süvét* ülni, *slosim*, első év (11 hónap)
- *jorcajt* (יאָרצײַט)
- *kaddis*, *El male rahamim*, *Jizkor*

Mikve

Lev. 11-17, különösen: Lev. 15:19-32

- rituális tisztaság: טהרה, טמאה (*tahara / tohora, tüme*)
- nem fizikai, hanem spirituális tisztaság – *kavana*

Ma:

- edények
- betérés
- spirituális tisztaság
- családi tisztaság: טהרת משפחה (*tohorat mispaha*), נידה (*nidda*)

Lev. 15: 19-33.

Ha egy asszonynak folyása van, vérfolyás a testében, hét napig számít havi tisztulásban levőnek, és mindenki tisztátalan legyen estig, aki érinti őt. Tisztátalan mindaz, amin fekszik havi tisztulása idején, és tisztátalan, amin ül. Ha valaki a fekvőhelyéhez ér, mossa ki a ruháját, mosakodjék meg vízben, és legyen tisztátalan estig. És aki olyan holmit érint, amelyen az ilyen asszony ült, mossa ki a ruháját, mosakodjék meg vízben, és legyen tisztátalan estig. Ha valaki megérint valamit abból, ami a fekvőhelyén volt vagy amin ülni szokott, legyen tisztátalan estig. Ha pedig vele hál egy férfi, akkor az asszony havi tisztulása miatt legyen a férfi is tisztátalan hét napig, és legyen tisztátalan mindenestül az a fekvőhely is, amelyen feküdni szokott. Ha több napig tart az asszony vérfolyása, a havi tisztulása idején kívül is, vagy ha a folyás a havi tisztulás idejénél tovább tart, akkor tisztátalan legyen folyásának egész idején, éppoly tisztátalan, mint havi tisztulásának idején. A fekvőhelye, amelyen folyásának egész ideje alatt fekszik, mindenestül olyan legyen, mint amilyen a fekvőhelye a havi tisztulásakor. Minden holmija, amelyre ráül, tisztátalan legyen, mint amilyen tisztátalan a havi tisztulásakor. Bárki ér hozzá azokhoz, tisztátalan legyen, mossa ki azért a ruháját, mosakodjék meg vízben, és legyen tisztátalan estig. Ha az asszony megtisztul folyásától, számoljon még hét napot, és azután már tiszta. A nyolcadik napon vegyen két gerlicét vagy két galambfiókat, és vigye el azokat a paphoz, a kijelentés sátrának a bejáratához. (...) Ez a törvény vonatkozik a folyásosokra: arra, akinek magömlése van, amely által tisztátalanná lesz, meg arra, aki havi tisztulásban szenved; arra, akinek folyása van, akár férfi, akár asszony; végül arra a férfira, aki tisztátalan asszonnal hál.

Mikve fizikai előírásai:

- esővíz
- forrásvíz
- folyó / tó / tenger
- hogyan jut oda a víz
- mikve mérete (3x1x1 *amma*)
- víz mennyisége (40 *szea* víz)

R. Jichak ben Mose, *Or zarua* (XIII. század első fele)

Én, e sorok szerzője, elvetődtem Hágár földjére, Budunba és Osztrigomba, ahol a Tveria-beliekhez hasonló melegvizű források buzognak fel a földből, és azt kérdezték tőlem, hogy ezek alkalmasak-e arra, hogy a nők megmerítkezzenek bennük, mert aggályuk volt ez iránt, a vizük ugyanis forró. Azt tanítottam nekik, hogy alkalmasak.

Kósterság – *kasrut*

כשר

Kóser / tréfli

- *hekhser / teudat kasrut* (הכשר, תעודת כשרות)
- *masgiah* (משגיח)
- *bissul nokhri* (בישול נכרי)
- *kaser la-mehadrin* (מהדרין)

Gen. 1:29

S mondta Isten: nektek adok minden maghozó füvet az egész föld színén, és minden fát, amelyen maghozó gyümölcs van; az legyen nektek eledelül.

Gen. 9:3

Minden mozgó állat, amely él, legyen nektek eledelül; amint a zöld füvet, nektek adtam mindazokat.

Lev. 11

Szólta ismét az Örökkévaló Mózesnek és Áronnak, mondván nekik: Szóljatok Izrael fiainak, mondván: ezek azok az állatok, amelyeket megehettek minden barmok közül, amelyek vannak e földön: mindazt, aminek hasadt a körme, és egészen kettéhasadt körme van, és kérődző a barmok közt, megehetitek. De a kérődzők és a hasadt körműek közül ne egyétek meg ezeket: A tevét, mert az kérődző ugyan, de nincs hasadt körme; tisztátalan ez nektek. A hörcsögöt, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez nektek. A nyulat, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez nektek. És a disznót, mert hasadt körmű ugyan és egészen ketté hasadt körme van, de nem kérődzik; tisztátalan ez nektek. Ezeknek húsából ne egyetek, és holttestüket se illessétek; tisztátalanok ezek nektek.

(...)

Minden barom, amelynek hasadt a körme, de nincs egészen ketté hasadva, és nem kérődzik, tisztátalan legyen nektek; aki illeti azt, tisztátalan legyen. Minden állat, amely a négylábúak között a talpán jár, tisztátalan legyen nektek; mindaz, aki azoknak holttestét illeti, tisztátalan legyen estig.

...

Mindazokból, amelyek a vizekben élnek, ezeket ehetitek meg: aminek uszonya és pikkelye van a vizekben, tengerekben és folyóvizekben, azokat mind egyétek meg. Aminek pedig nincsen úszószárnya és pikkelye a tengerekben és folyóvizekben, legyen az akármely vízben nyüzsgő, és akármely vízben élő állat; mind utálatos az nektek. De legyenek is utálatosak nektek; azoknak húsból ne egyetek, és holttestüket is kerüljétek. Aminek nincs úszószárnya és pikkelye a vizekben, mind utálatos az nektek.

...

A szárnyas állatok közül pedig ezeket kerüljétek; meg ne egyétek, utálatosak ezek: a sas, a saskeselyű és a halászósas. A sólyom és a héja az ő nemével. Minden holló az ő nemével. A strucc, a bagoly, a kakukk és a karvaly az ő nemével. A kuvik, a hattyú és a fülesbagoly. A bölömbika, a pelikán és a gém. Az eszterág és a szarka az ő nemével, a búbosbanka és a denevér.

Minden szárnyas féreg, amely négy lábon jár, utálatos nektek. Csak azt ehetitek meg a négylábú szárnyas férgek közül, amelynek lábain felül szökőszárai vannak, hogy szökdécselhessen azokkal a földön. Ezeket egyétek meg azok közül: az arbé-sáskát az ő nemével, a szolámsáskát az ő nevével, a khargol-sáskát az ő nemével és a khagab sáskát az ő nemével. Minden egyéb négylábú szárnyas féreg pedig utálatos legyen nektek. És ezekkel tisztátalanokká teszitek magatokat

...

A földön csúszó-mászó állatok között pedig ezek legyenek tisztátalanok: a menyét, az egér és a gyík az ő nemével. A sündisznó, a kaméleon, a tarka gyík, a csiga és a vakondok. Ezek tisztátalanok nektek minden csúszó-mászó között; aki illeti ezeket holtuk után, tisztátalan legyen estig.

...

Mindaz is, a mi csúszik-mászik a földön, utálatos legyen, meg ne egyétek. Mindazt, a mi hason csúszik, és mindazt, ami négy, sőt mindazt, a mi több lábon jár, a földön csúszó-mászó bármely állatot, meg ne egyétek ezeket, mert utálatosak ezek.

...

A szárnyas állatok közül pedig ezeket kerüljétek; meg ne egyétek, utálatosak ezek: a sas, a saskeselyű és a halászósas. A sólyom és a héja az ő nemével. Minden holló az ő nemével. A strucc, a bagoly, a kakukk és a karvaly az ő nemével. A kuvik, a hattyú és a fülesbagoly. A bölömbika, a pelikán és a gém. Az eszterág és a szarka az ő nemével, a búbosbanka és a denevér.

Minden szárnyas féreg, amely négy lábon jár, utálatos nektek. Csak azt ehetitek meg a négylábú szárnyas férgek közül, amelynek lábain felül szökőszárai vannak, hogy szökdécselhessen azokkal a földön. Ezeket egyétek meg azok közül: az arbé-sáskát az ő nemével, a szolámsáskát az ő nevével, a khargol-sáskát az ő nemével és a khagab sáskát az ő nemével. Minden egyéb négylábú szárnyas féreg pedig utálatos legyen nektek. És ezekkel tisztátalanokká teszitek magatokat

...

Élőlények

- *tame* (טמא) / *tahor* (טהור)
 - négy lábúak
 - szárnyasok
 - földön kúszó-mászók
 - rovarok
 - vízben élők

- *nevela* (נבילה), *terefa* (טריפה)

Rituális vágás

- *sohet* (שוחט / *sakter*), *halef*
- tiltott részek: vér (Lev. 19:26, stb.), csipőín (*gid na-nase*), faggyú (*helev*)
- *glatt kóser*

Kóserolás

- áztatás, sózás, öblítés
- sózás, kisütés

Tejes / húsos / páros

Ex. 23:19, 34:26, Deut. 14:21

Ne főzd a gödölyét az ő anyja tejében.

- tejes (*halavi / milkhik*) – חלבי, מילכיק
- húsos (*baszari / fleyschik*) – בשרי, פליישיק
- páros (*parev / parve*) – פרווה

- külön edények
- várakozás

- keveredés vagy érintkezés (hő, víz, idő, íz)
- főzés, láng meggyújtása (*bisul*)
- *batel be-sisim* (1/60)

Egyéb termékek

- sajt, olaj, kenyér
- bor: *jajin mevusal, jajin kaser, sztam jeynam, jajin neszekh*

Izraeli növények

- tized
- *orla* (első 3 év tilalma)
- *smitah* (minden 7. év), *shviit*

Lev. 12.

És minden, amire ezek közül holtuk után esik valamelyik, tisztátalan legyen; akármely faedény, akár ruha, vagy bőr, vagy zsák; akármely eszköz, a mivel dolgozni szoktak, vízbe tétessék, és tisztátalan legyen estig, azután tiszta legyen. Akármely cserépedény pedig, amelybe beleesik valami azokból, mindazzal együtt, ami benne van, tisztátalan legyen, és az edényt törjétek el. Minden megehető eledel, amelyhez az ilyen edényből víz jut, tisztátalan, és minden megiható ital is, minden ilyen edényben tisztátalan legyen. És minden, a mire azoknak holttestéből esik valami, tisztátalan; kemence és tűzhely lerontassék; tisztátalanok azok és tisztátalanok legyenek nektek. (...)

- új edény / kóserozás